рядку. Тому, зазначалося у рішенні, ніхто відповідно до ст. 50 Конституції не може бути визнаний винним у вчиненні злочину, доки його вина не доведена у судовому порядку.

Взагалі, якщо проаналізувати перші п'ять років діяльності Конституційного Суду СР, з 1993 по 1997 рр., то за нашими підрахунками ним прийнято 40 рішень про невідповідність правових актів Конституції та конституційним; здійснено тлумачення 8 статей (положень статей) конституційних законів, розглянуто 3 справи, що стосуються рішень, які заперечують або підтверджують дійсність мандата представника Національної Ради СР; розглянуто 10 справ стосовно неконституційності чи незаконності виборів до Національної Ради; прийнято 56 рішень стосовно неконституційності чи незаконності виборів до органів місцевого самоврядування; здійснено розгляд 671 позовів фізичних та юридичних осіб, з яких 22 позови були задоволені, а інші відхилені з процесуальних мотивів.

Таким чином, розглянувши практичну сторону діяльності органу конституційного правосуддя СР, можна сказати, що з моменту свого заснування Конституційний Суд став невід'ємним елементом механізму словацької держави, який наділений спеціалізованими повноваженнями по здійсненню контролю за конституційністю нормативних актів, вирішенню конфліктів та протиріч між державними органами, посадовими особами, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами. Завдяки цьому забезпечується конституційна законність у всіх сферах державного та суспільного життя, а його рішення сприяють гармонізації політичного життя країни, становленню парламентської демократії, незалежності гілок влади, формуванню правової свідомості та правової культури всіх суб'єктів правовідносин.

КОПЧА В. В.,
викладач юридичного факультету
Ужгородського національного університету, Україна

КОНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ Й. ТІСО (1939-1944 роки)

Зміст Мюнхенської угоди та її наслідки залучили Чехо-Словаччину до владно-політичної сфери гітлерівської Німеччини. Мюнхенська конференція 28-29 вересня 1938 р. і проведений 2 листопада 1938 р. Віденський арбітраж, внаслідок яких чехословацька держава втратила значні території та інші ресурси на користь Німеччини, Польщі, Угорщини, по суті, підготували її ліквідацію. Автономізація держави призводила до різкого посилення центробіжних тенденцій. Центральна влада пробувала нейтралізувати їх. Так зокрема, в ніч з 9 на 10 березня 1939 р. було розпущено автономний уряд Словацької республіки, взяті під варту чільні представники Словаччини, а на її території було оголошено надзвичайний стан. 11 березня Президент ЧСР Е. Гаха призначив новий склад автономного уряду на чолі з К. Сидором. Проте політико-правова ситуація розвивалася в тому напрямі, що доля Словаччини, як і чехословацької держави загалом, надалі залежала від позиції нацистської Німеччини.

13 березня 1939 р. канцлер Німеччини А. Гітлер, прийнявши Й.Тісо, погодив проголошення незалежності Словаччини. Такі кроки були вчинені з метою ліквідації чехословацької держави, підготовки до окупації Німеччиною Чехії і Моравії.

Наступного дня, 14 березня Сейм Словацької республіки схвалив Закон «Про самостійну словацьку державу» (№1/1939 Сл. зб.), яким було виголошено нове державне утворення на словацьких землях.

Основні принципи організації нової держави були закріплені в Конституції Словаччини, схваленій Сеймом 21 липня 1939 р.[1]

Згідно § 1 Конституції «словацька держава є республікою на чолі з президентом».

Сейм Словацької Республіки, який «на всій території Словацької Республіки здійснює законодавчу владу» (глава друга Конституції СР) складається з 80 депутатів, які обиралися строком на 5 років. Активне виборче право належало громадянам, які досягли 21 року, пасивне – 30 років, причому список кандидатів складає Державна рада спільно з станами.

За свої промови в законодавчому органі депутат несе відповідальність тільки перед Сеймом. Водночас депутат може бути позбавлений мандату, якщо свідомо не виконує свої функції чи є неспроможним до їх здійснення – рішення про це приймає Державна рада за поданням президії Сейму. Згідно Конституції за злочини, вчинені поза депутатською діяльністю, депутат може бути притягнутий до кримінальної відповідальності лише за згодою Сейму.

Сейм скликається Президентом не рідше двох разів на рік, проте за поданням Державної ради або більшості депутатів глава держави може впродовж 15 днів скликати позачергове засідання законодавчого органу. В разі розпуску Сейму нові вибори проводяться у 60-денний строк.

Кворум для засідань Сейму – присутність принаймні третини від загальної кількості депутатів, рішення приймаються більшістю присутніх депутатів. Проте три п'ятих голосів від за умови присутності двох третини від загальної кількості голосів депутатів вимагається для прийняття рішень з таких питань: про зміну конституції, про конституційні закони, про зміну державної території, про оголошення війни, про

[1] Ustavny zakon «O Ustave Slovenskej republiky» z 21 jula 1939// Slovensky zakonnik. – 1939. – 31 jula. – S.375-384.

укладення миру (§21). Правом законодавчої ініціативи володіли Уряд, Державна рада і депутати. Слід відзначити також, що Президент вправі протягом 15 днів повернути схвалений Сеймом закон на нове обговорення. Якщо Сейм без змін повторно проголосує за нього, він підлягає обнародуванню.

Згідно § 24 до виключної компетенції Сейму Словацької Республіки належали такі питання:

1) обирати Президента республіки;

2) приймати рішення щодо Конституції, конституційних законів та внесення змін до них;

3) визначати державний бюджет;

4) схвалювати підсумкові фінансові звіти;

5) видавати закони про військовий обов'язок;

6) схвалювати закони, якими вводяться тривалі фінансові обов'язки громадянам;

7) давати згоду на приєднання до міжнародних економічних угод, які передбачають для держави або для громадян тривалі витрати, а також до мирових угод.

За винятком наведених питань, Уряд наділений повноваженнями «делегованого законодавства», тобто видання розпорядження з силою закону, «якщо цього вимагають економічні, фінансові або політичні інтереси держави». Таке розпорядження для набрання чинності потребує підписів більшості членів Уряду і Президента республіки. Розпорядження передається головою Уряду до Сейму, котрий впродовж 3 місяців вправі висловити незгоду з ним. Незгода протягом вказаного строку призводить до припинення чинності розпорядження з силою закону.

Інститут глави держави – Президента був урегульований главою третьою Конституції СР. Президент обирався Сеймом більшістю в три п'ятих голосів депутатів за умови присутності двох третин від загальної кількості депутатів строком на 7 років. Обраним має право бути кожен, хто досяг 40-річного віку.

Незважаючи на парламентський спосіб обрання Президента, він наділений сильними конституційними позиціями. Згідно Основного закону глава держави здійснює такі повноваження:

1) представляє державу назовні, приймає і уповноважує дипломатичних представників, укладає міжнародні угоди;

2) виголошувати стан оборонної готовності держави, і за попередньою або послідуючою згодою Сейму оголошує війну і укладає мир;

3) скликає, закриває, призупиняє і розпускає Сейм;

4) надсилає до Державної ради закони, схвалені Сеймом;

5) подає звернення до Сейму;

6) призначає і звільняє міністрів;

7) призначає професорів вищої школи взагалі і державних службовців і суддів трьох вищих рівнів;

8) є головним командуючим армії тощо.

Всі владні акти Президента потребують контрасигнації – підпису відповідного міністра (§ 40).

Статус *Уряду Словацької Республіки* врегульований главою четвертою Конституції. Він складається з Голови і міністрів, яких призначає і звільняє Президент СР. Кількість і сфера компетенції окремих міністерств, як передбачено, «буде визначатися спеціальним законом». Юрисдикція Уряду надзвичайно широка – йому належать «всі виконавчі і нормотворчі повноваження, наскільки вони не належать іншим державним органам». Згідно Основного закону Уряд, як і його окремі члени, можуть бути покликані до політичної відповідальності (§48).

Завважимо, що головою Уряду СР з березня до жовтня 1939 р. був Й. Тісо, після нього цей пост займав до 9 вересня 1944 р. В. Тука.

Специфічним органом влади в Словацькій Республіці виступала Державна рада, статус якої було врегульовано главою п'ятою Основного закону. Згідно Конституції СР Державна рада складалася з членів президії Глінкової словацької народної партії (партії національної єдності), з голів політичних партій, що представляють інонаціональні групи, а також з членів Уряду, президії Сейму і представників стану (в Словаччині всі громадяни належали в той час до одного з п'яти станів). Додамо до цього, що 6 членів цього органу призначав Президент, 10 – призначала ГСНП, по 1 члену – зареєстровані партії національних груп і стани, за посадою входили голова Уряду і голова Сейму. Строк повноважень цього даної інституції – 3 роки.

Повноваження Державної ради, згідно § 52, засвідчують її особливе місце у системі органів державної влади, а саме:

1) вона встановлює обставини, які унеможливлюють здійснення повноважень Президентом республіки;

2) здійснює притягнення до кримінальної відповідальності членів Уряду самостійно або передає справу до суду;

3) складає список кандидатів на вибори до Сейму;

4) від часу розпуску Сейму і до скликання новообраного Сейму здійснює його функції;

5) виступає дисциплінарним судом над президентом Верховного адміністративного суду, Верховного суду і Верховного облікового контрольного комітету;

6) позбавляє мандату депутатів;

7) є дорадчим органом голови Уряду.

Конституція СР главою шостою визначає основи статусу політичних партій, передбачаючи насамперед, що «словацький народ бере участь у державній владі і самоврядуванні через Глінкову словацьку народну партію (партію національної єдності)». Крім того, кожна національна група наділялася правом створити свою політичну партію, котра вважалася «представницею політичної волі всієї національної групи» (§59).

На основі вказаних конституційних положень в Словацькій Республіці впродовж 1939-1944 років функціонувала, по суті, однопартійна система, так як легально діяла одна політична партія словаків – ГСНП. Не змінювало характеру партійної системи й те, що німецька меншина була зорганізована в Німецьку партію, а угорська – в Словацьку угорську партію.

В Словацькій Республіці на основі Конституції «кожен громадянин зобов'язаний бути зорганізований до одного з станів, посаду в будь-якому разі може здійснювати лише зорганізований функціонер політичної партії» (§61). Станів (професійних груп) передбачалося всього п'ять: 1) сільськогосподарський; 2) промисловості, торгівлі, транспорту; 3) фінансів і страхування; 4) вільних професій; публічних службовців і освітніх працівників.

Глава дев'ята Конституції з назвою «Правосуддя» визначала принципи функціонування судової влади в незалежній державі. По-перше, визначалося, що «судову владу здійснюють державні суди» і «ніхто не може бути позбавлений свого законного судді». По-друге, Конституція передбачала, що «правосуддя на всіх інстанціях є відокремленим від управління». По-третє, встановлювала, що «судді є незалежними при здійсненні своїх повноважень і пов'язані лише законом».

Конституційний статус громадян визначався главою десятою Основного закону СР, яка називалася «Обов'язки і права громадян». Серед обов'язків громадян називалися: військовий обов'язок і пов'язана з ним трудова повинність (для громадян чоловічої статі), праця як інтелектуальна, так і фізична, що проявляється у виконанні та в організації, сплата податків, свідоме виконання громадянами цілей своєї професії, сприяння публічним органам у їх діяльності, виконувати інші обов'язки, які випливають з законів чи

розпоряджень Уряду. Конституційно визначається, що «власність є соціальною функцією, що зобов'язує власника утримувати її з метою досягнення загального блага», а також те, що «приватна власність може бути обмежена лише законом».

Серед обов'язків також визначається, що «громадяни повинні докладати зусиль до виховання і навчання своїх дітей в такий спосіб, щоб із них виросли хороші громадяни держави».

Перелік прав громадян виступав доволі вузьким. Серед них називалися: право на охорону життя і свободи, гарантії особистої свободи і домашнього спокою, право на таємницю поштових відправлень, право на зібрання, друк і об'єднання, свобода віросповідання, вираження думки, наукової творчості. Окремо конституційно визначалося, що «праця є під особливою охороною», а «рівень оплати праці повинен відповідати сімейному становищу і потребам».

Нарешті, відзначимо, що в главі тринадцятій було передбачено заснування ще одного державного органу – Конституційного Сенату. Він складався з голів сенатів Верховного суду і Вищого адміністративного суду, а його головою став голова Верховного суду. Пізніше, статус Конституційного Сенату було більш детально врегульовано на законодавчому рівні – Законом «Про Конституційний Сенат», що був схвалений у 1942 р.[2]

Юрисдикція Конституційного Сенату не була широкою – він розглядав справи про відповідність законів і розпоряджень Конституції і конституційним законам. Суб'єктами, які були вправі ініціювати конституційне провадження, виступали Президент, Сейм, президія Сейму, Уряд і Державна рада. Порушити питання про конституційність нормативного акту вказані суб'єкти могли. Якщо з часу набуття ним чинності не минуло одного року. Визнання Конституційним Сенатом акту неконституційним призводило до припинення його чинності, причому цей момент наступав під час опублікування відповідного рішення Конституційного Сенату в «Словацькому законнику». У такий спосіб словацька держава впровадила квазісудову модель конституційного контролю, котра виявилася неефективною в умовах авторитарного режиму.

Резюмуючи, слід відзначити, що особливості державного режиму в Словацькій Республіці періоду 1939-1944 років позначаються кількома факторами і насамперед тим, що авторитарний режим багато в чому опирався на конституційні норми.

Так, як уже вище було наведено, саме положення Конституції, схваленої 21 липня 1939 р. визначили такі особливості словацької держави Й. Тісо як: а) однопартійна система. Стиль єдиної словацької партії (ГСНП) наближався до особливостей діяльності нацистської партії в Німеччині; б) відсутність поділу влади. Президент і виконавча влада домінували в системі владно-інституційних відносин; в) відсутність вільних виборів з альтернативними політичними платформами.

[2] Ustavny zakon «O Ustavnim Senatu» // Slovensky zakonnik. – 1942. – S.329-332

БОЛДИЖАР М.М.,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету, Україна

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДУ НА ЗАКАРПАТТІ – ПРОЯВ АНТИДЕМОКРАТІЇ ТА ДИКТАТУРИ

Визволення країн Європи та окремих регіонів радянською армією, на жаль, мало й негативні наслідки для них, зокрема, поширення тут диктатури, диктаторських методів в управлінні та керівництві у розвитку народного господарства. У цьому плані штучно та автоматично персносились диктаторські методи в державотворенні та правотворенні. Все це відчуло на собі також Закарпаття, в тому числі в період діяльності тут специфічного державного утворення перехідного періоду – Закарпатської України (листопад 1944р. – січень 1946р.). Все це можна досить чітко прослідкувати на створенні та діяльності специфічного судового органу, який було названо Спеціальним судом Закарпатської України.[1]

Народна Рада як вищий орган влади Закарпатської України з перших днів свого обрання почала активно займатися правотворчою діяльністю, створенням охоронних органів та нової системи судочинства. На жаль, при формуванні судових органів було порушено певну послідовність, а організація деяких із них викликає серйозні роздуми з точки зору справжньої демократії.

Справа в тому, що 12 січня 1945 року НРЗУ видала декрет №33 „ Про організацію судових органів Закарпатської України "[2], в якому підкреслювалося : на виконання волі народу, вираженої у Маніфесті І з'їзду Народних комітетів, для захисту демократичних прав в краї „ організувати судові органи Закарпатської України, створивши нову демократичну систему народних судів". Цим декретом передбачалося організувати у кожному адміністративному окрузі народні суди в складі одного або більше постійних суддів (один з яких є головою) і народних засідателів.

Але при визначенні функцій народних судів у другому параграфі цього ж декрету підкреслено, що народні суди розглядають всі кримінальні та цивільні справи, „за винятком тих, які віднесені до підсудності Спеціального або Вищого народного суду Закарпатської України..."[3] Стосовно Вищого суду – нібито все зрозуміло, бо він теж був народним і входив до системи судових органів краю. Але при чому тут якийсь окремий Спеціальний суд? Для чого він створюється і які його функції?

Детальне вивчення архівних матеріалів допомогло знайти певну відповідь, принаймні – на деякі питання про діяльність цього особливому органу в період Закарпатської України.

Виявляється, НРЗУ ще 18 грудня 1944 року, тобто майже за місяць до прийняття згаданого декрету, ухвалила інший : „Про утворення Спеціального суду Народної Ради Закарпатської України", в якому зазначалось : „Ідучи назустріч волі народу, в цілях зміцнення державної безпеки Народна Рада визнає необхідним утворення судових органів для боротьби з ворогами нашого народу"[4] (підкр. – М.Б.). Спеціальний суд встановлювався при Народній Раді та обирався нею і діяв на всій території Закарпатської України.

Цікаво, що саме цим декретом вперше **позбавлялися сили „всі закони і розпорядження мадярського і окупаційних урядів"**[5].

Спеціальному суду підлягали справи : про керівників органів окупаційних урядів; про службовців мадярської поліції і жандармерії, про зрадників і їх помічників з громадян Закарпатської України, які своїми діями зміцнювали окупаційний режим на шкоду своєму народові; про таємних агентів мадярських і німецьких органів, про осіб, які в період окупації чинили звірства і насильства над мирним населенням, про осіб, що саботують діяння Народної Ради

[1] Див.Вісник Народної Ради Закарпатської України (Орган НРЗУ), -Ужгород. 31 січня 1945, -С.11.
[2] Там само (Тимчасова інструкція). –С.13.
[3] Там само. –С.13.
[4] Там само. –С.11.
[5] Вісник Народної Ради Закарпатської України. –С.13.